

Nemzetközi jog

Szerkesztette

Kende Tamás – Nagy Boldizsár

Sonnevend Pál – Valki László

 Complex

Szerkesztők:

Kende Tamás

Nagy Boldizsár

Sonnevend Pál

Valki László

Szerzők:

Dunay Pál (6/II., 27., 38. fejezet)

Hoffmann Tamás (5., 6/I., 25., 37. fejezet)

Jeney Petra (8/I–VI., VIII–IX. fejezet)

Kajtár Gábor (12., 13., 34., 35. fejezet)

Kardos Gábor (1., 8/VII., 21/I–V., VII., 22., 31. fejezet)

Kende Tamás (11., 14., 15., 16., 20., 29. fejezet)

Lattmann Tamás (7., 21/V–VII., 26., 28., 37. fejezet)

Mink Júlia (21/V., VII. fejezet)

Nagy Boldizsár (9., 17., 18., 19., 24., 30., 32/I., III. fejezet)

Sonnevend Pál (10., 23., 32/II. fejezet)

Valki László (2., 3., 4., 33., 36. fejezet)

A borítón megjelenő kép Sebastiao Salgado: *Walking on what to be used Lake Fagubine, Mali 1985* című alkotása.

© dr. Dunay Pál, dr. Hoffmann Tamás, dr. Jeney Petra, dr. Kajtár Gábor, dr. Kardos Gábor,
dr. Kende Tamás, dr. Lattmann Tamás, dr. Mink Júlia, dr. Nagy Boldizsár,
dr. Sonnevend Pál, dr. Valki László, Budapest, 2014

© Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014

©Sebastiao Salgado / Amazonas / nbpicture

A Wolters Kluwer Kft. az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülésének a tagja.

25. fejezet

Nemzetközi büntetőjog

I. A nemzetközi büntetőjog fogalma	543
II. A nemzetközi büntetőjog története	544
III. Nemzetközi bűncselekmények	549
IV. Transznacionális bűncselekmények	557
V. A nemzetközi büntetőjog intézményrendszere	560
VI. A felelősségre vonás alternatív megközelítése	568

I. A nemzetközi büntetőjog fogalma

A nemzetközi büntetőjog a nemzetközi jog egyik legújabb jogterülete. Míg a nemzetközi jog feladata alapvetően az államok mint egyenrangú jogalanyok közötti viszonyok szabályozása, addig a büntetőjogi szabályozás központjában **magánszemélyek** olyan cselekményei állnak, amelyeket az állam **büntetendőnek** minősít, és **büntetőjogi eszközökkel szankcionál**. Egy pusztán államközpontú nemzetközi jogrendben fogalmilag kizárt lenne olyan jogterület létezése, amelyben az egyéni büntetőjogi felelősség közvetlenül a nemzetközi jogból ered. A nemzetközi büntetőjog létezésének elismeréséhez elengedhetetlen volt, hogy a nemzetközi jog az egyént is – legalább korlátozott mértékben – jogalanynak tekintse. 1300

A nemzetközi büntetőjognak a nemzetközi szakirodalomban több fogalmi meghatározása is ismert. A legtágabb megközelítés alapján a nemzetközi büntetőjogba azok a büntetendő cselekmények tartoznak, amelyeknek határon túlnyúló relevanciája van (*nemzetközi büntetőjog, mint kiterjesztett nemzeti büntetőjog*), míg egy ennél szűkebb értelmezés azt a szabályozási területet sorolja ide, ahol a büntetőeljárás lefolytatásához más államok fórumaival való együttműködés szükséges (*nemzetközi büntetőjog, mint büntetőügyekben folytatott nemzetközi együttműködés*). Egy harmadik irányzat kizárólag a nemzetközi szerződések által a részes államok számára büntetni rendelt cselekményekkel foglalkozó szabályozást sorolja ide (*nemzetközi büntetőjog, mint transznacionális büntetőjog*).¹ A nemzetközi jogászok túlnyomó többsége azonban nemzetközi büntetőjognak azt a **nemzetközi bűncselekményekkel foglalkozó jogterületét** tekinti, amelyen a **bűncselekmény tényállásának meghatározása** és az elkövetők **felelősségre vonásának kötelezettsége** közvetlenül a **nemzetközi szokásjogból ered**, vagyis az **egyéni büntetőjogi felelősség** állami aktusok hiányában is a **nemzetközi jogból származik**.² Jóllehet ezt a jogterületet a büntetőjogi szakirodalom egy része „büntető nemzetközi jog” néven azonosítja,³ a továbbiakban ezt a szűkebb megközelítést tekintjük nemzetközi büntetőjognak. 1301

¹ Schwarzenberger (1950) 264–274.

² Cassese (2008), 23.; Cryer, Friman, Robbinson és Wilmhurst (2011), 4–5.

³ Wiener (1997), 67.

- 1302** A nemzetközi bűncselekmények a nemzetközi jogrend fenntartása szempontjából alapvető fontosságú értékeket sértenek, így a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló 1998. évi *Római statútum* preambuluma is hangsúlyozza, hogy ezek a bűntettek „veszélyeztetik a világ békéjét, biztonságát és jólétét”.⁴ Jelenleg ilyen alapvető nemzetközi bűncselekménynek (*core crimes*) **az agresszió, a háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűncselekmények és a népirtás** tekinthető. A nemzetközi bűncselekmény szervezett, jellemzően állami közreműködéssel megvalósuló erőszakos cselekmény, az elkövető egyéni büntetőjogi felelőssége azonban a nemzetközi bűncselekmény folytán esetlegesen megállapítható államfelelősségtől függetlenül fennáll.⁵ A nemzetközi bűncselekmények tényállási elemeit a nemzetközi jog állapítja meg, így azok akkor is ennek megfelelően üldözendők, ha a belső jogban az adott cselekményt az állam nem minősíti büntetendőnek, vagy másképp határozza meg a bűncselekményi tényállást.
- 1303** A fenti megközelítés tehát nem tekinti nemzetközi bűncselekménynek a **transznacionális bűncselekményeket**, vagyis azokat a cselekményeket, amelyeket a nemzetközi jog nem közvetlenül nyilvánít büntetendővé, hanem valamely **nemzetközi egyezmény vagy a nemzetközi szokásjog író** kriminalizációs kötelezettséget az államok számára. Ilyen bűncselekmény többek között a pénzhamisítás, embercsempészet, kalózkodás vagy a terrorizmus.⁶ Mivel azonban transznacionális bűncselekményekkel kapcsolatos szabályozási és gyakorlati alkalmazási kérdések jelentős része megegyezik a nemzetközi bűncselekményekkel, a fejezet ezekre is röviden kitér.

II. A nemzetközi büntetőjog története

- 1304** A nemzetközi büntetőjog önálló szabályozási rendszerének kialakulása a 20. századra tehető. Jóllehet a hadviselés szabályainak megsértőivel szemben időszakosan volt példa büntetőjogi felelősségre vonásra, de ezek az eljárások nem a nemzetközi jog által előírt kötelezettségből fakadtak. Az államok között büntetőjogi együttműködés egyetlen érdemi esetét a **kalózokkal** szembeni fellépés jelentette, akikkel szemben a középkorban szokásjogi szabállyá vált az egyetemes joghatóság gyakorlása. A nemzetközi szakirodalom egyetlen esetként **Sir Peter von Hagenbach**, Breisach város kormányzójának 1474-ben lefolytatott perét említi, amelyben a Német-Római Birodalom különböző államaiból érkező 28 bíró ítélkezett. Ebben az esetben azonban nem a nemzetközi jog szabályai alapján jártak el, hanem „az emberi és isteni törvé-

⁴ Rome Statute of the International Criminal Court. Róma, 1998.

⁵ *Boszniai népirtás-ügy* (2007). I.C.J. 180–182. bek.

⁶ Bantekas (2010), 240–259.

nyek elleni bűncselekmények” elkövetése miatt, és a bírák formálisan azonos államot képviseltek.

Az első valódi, a nemzetközi jogon alapuló nemzetközi felelősségre vonási kísérlet **1305** az **első világháborút** követően az antanthatalmak részéről történt. A háború során elkövetett bűncselekmények kivizsgálására felállított Kormányközi Bizottság jelentésében megállapította, hogy a háború kirobbanásáért a tengelyhatalmak felelősek. A bizottság szerint a háború során széles körben megsértették a hadijog és az emberiség szabályait, ezért egy „Magas Törvényszék” felállítását javasolta, amelyben a győztes nagyhatalmak által delegált bírák ítélnének a feltételezett háborús bűnösök fölött. Jóllehet ezt a megközelítést az Egyesült Államok és Japán a legalitás és az államfői immunitás elvének áttörése miatt élesen elutasította, a versailles-i békeszerződés 227. cikke előírta, hogy **II. Vilmos német császárt** nemzetközi törvényszék elé kell állítani „a nemzetközi erkölcs és szerződések szentségének legsúlyosabb megsértése” miatt, vagyis lényegében agresszió bűncselekményének elkövetéséért. Ennek a törvényszéknek a felállítására azonban végül nem került sor, mivel Hollandia menedékjogot biztosított a császárnak.

A versailles-i békeszerződés 228. és 229. cikke rendelkezett a háború törvényeit és szokásait megsértő német katonák felelősségre vonásáról is a Szövetséges és Társult Hatalmak katonai bíróságai előtt. Mivel azonban Németország katonáinak kiadatását megtagadta, a büntetőeljárás lefolytatására 1921-ben a **lipcsei székhelyű német Birodalmi Legfelsőbb Bíróság** előtt került sor. Bár az antanthatalmak kezdetben 853 személy kiadatását kérték, végül 45 személy felelősségre vonását írták elő, a német hatóságok mindössze 13 személy ellen emeltek vádat, és a bíróság 6 vádlottal szemben hozott elmarasztaló ítéletet. Jóllehet az eljárást a kortársak kudarcnak ítélték meg, a lipcsei perek mégis a történelem első, valóban a nemzetközi jogon alapuló büntetőpereinek minősülnek.

A lipcsei perek mellett kísérlet történt az első világháború során a törökországi **1307** örmény lakossággal szemben elkövetett, több százezer halálos áldozattal járó atrocitások elkövetőinek megbüntetésére is. Az 1920. évi sèvres-i békeszerződés előírta a felelősök kiadatását az antanthatalmaknak, és fenntartotta a jogot, hogy az elkövetőket a Nemzetek Szövetségének égisze alatt létrehozott büntető törvényszék előtt vonja felelősségre. A későbbi, 1923-ban kötött lausanne-i egyezményből, ami Törökország számára kedvezőbb feltételeket állapított meg, azonban már hiányoztak ezek a kötelezettségek. A felelősségre vonás azonban részben mégis megvalósult, 1919 és 1920 között török katonai bíróságok több ítéletet hoztak az elkövetőkkel szemben.

A sikertelen előzmények következtében a két világháború között háttérbe szorult a **1308** nemzetközi büntetőjog továbbfejlesztése. A Népszövetségben ugyan a belga *Edouard Descamp* javaslatot tett a „népek egyetemes jogát” megsértő bűncselekményekkel szemben eljáró állandó büntetőbíróság felállítására, a Közgyűlés illetékes bizottsága azonban jelentésében leszögezte, hogy „még nem létezik a nemzetek által elismert

nemzetközi büntetőjog”. Az egyetlen érdemi kodifikációs kísérlet az 1937. évi *Terrorizmus elleni egyezmény* elfogadása volt, amelynek kiegészítő jegyzőkönyve rendelkezett a terrorista cselekmények büntetőjogi elbírálására hivatott nemzetközi büntető törvényszék létrehozásáról. Megfelelő számú ratifikáció hiányában azonban az egyezmény végül nem lépett hatályba.

- 1309** A nemzetközi büntetőjog létrejöttéhez végül a második világháborút követő eljárások vezettek. 1943 őszén az antifasiszta koalíció felállította az Egyesült Nemzetek Háborús Bűnöket Vizsgáló Bizottságát, amelynek feladata a náci háborús bűncselekmények dokumentálása és a feltételezett elkövetők felderítése volt. A Bizottság 1948-ig 36 529 feltételezett háborús bűnöst azonosított, az általa összegyűjtött bizonyítékok nagyban segítettek a háború utáni felelősségre vonást. Emellett 1943. október 30-án a szövetségesek elfogadták a német atrocitásokról szóló **moszkvai nyilatkozatot**, amely figyelmeztette a tengelyhatalmak tagjait, hogy a bűncselekmények elkövetőit az elkövetés helyén megbüntetik, azokat a bűnösöket pedig, akiknek bűne nem kapcsolódik egy meghatározott földrajzi helyhez, a szövetségesek közösen fogják felelősségre vonni. A felelősségre vonás pontos módja azonban ekkor még bizonytalan volt. Kezdetben erős támogatást élvezett az az elképzelés, amely szerint a náci háborús bűnösök azonnali tömeges kivégzése lenne az elkövetett bűnök adekvát megtorlása. 1945-re azonban felülkerekedett az a nézet, hogy a legfőbb háborús bűnösöket nemzetközi törvényszék előtt, nyilvánosan kell elítélni, tisztességes eljárás keretei között, amelynek során a világ elé lehet tárnai a náciak által elkövetett nemzetközi bűncselekmények bizonyítékait.
- 1310** 1945. augusztus 8-án a Németországot megszálló négy nagyhatalom (Egyesült Államok, Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország) Londonban megkötötte a **Nemzetközi Katonai Törvényszék** felállításáról szóló egyezményt.⁷ Az egyezmény, amelyhez utólag további 19 állam csatlakozott, olyan nemzetközi büntető fórumot hozott létre, amelynek egyetlen feladata a német háborús bűncselekményekért leginkább felelős 24 katonai, politikai és gazdasági vezető felelősségre vonása volt. A Törvényszék hivatalos székhelye Berlin volt, de a tényleges üléseket Nürnbergben tartották, aminek szimbolikus jelentősége volt: ebben a városban tartotta a német nemzetiszocialista párt éves pártgyűlését, és 1935-ben itt fogadták el a Reichstag speciális ülésén a faji törvényeket.
- 1311** A Nürnbergi Törvényszék alapokmányának tárgyi hatálya alá kizárólag a **nemzetközi jogon alapuló bűncselekmények** tartoztak, vagyis a béke elleni bűncselekmények, a háborús bűntettek és az emberiség elleni bűncselekmények. Ezzel először jött létre olyan nemzetközi bírói testület, amely közvetlenül a nemzetközi jog alapján vont büntetőjogi eljárás hatálya alá nemzetközi bűncselekmények elkövetőit. A tör-

⁷ Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis. *American Journal of International Law* (1945). Suppl. 257.

vényszék ítéletében leszögezte, hogy „az egyéneknek olyan nemzetközi kötelezettségeik vannak, amelyek meghaladják az egyes államok által előírt nemzeti kötelezettségeket”, vagyis az egyéni büntetőjogi felelősség alól nem mentesíthet a belső jog esetleg ellentétes tartalmú szabályának követése.

A törvényszék 1945–1946-ban 21 vádlottal szemben folytatott le büntetőeljárást. 1312 Az ítéletek átfogó képet adtak a második világháború során elkövetett legsúlyosabb német háborús bűncselekményekről, az eljárás középpontjában azonban az agresszív háború kitervelése és megvalósítása állt. A perrel kapcsolatban ugyanakkor számos **kritika** is megfogalmazódott, amely szerint a büntetőeljárások szelektívek voltak, hiszen kizárólag a vesztes oldal által elkövetett cselekményeket vizsgálták, továbbá a bírakat és az ügyészeket kizárólag a négy megszálló hatalom delegálta. Emellett a béke elleni bűncselekmények és az emberiség elleni bűntettek kategóriája korábban ismeretlen volt a nemzetközi jogban, emiatt felmerült a *nullum crimen sine lege* elvének megsértése is. Ezek a kritikák sok tekintetben megalapozottak voltak, de kétséges, hogy a *nullum crimen sine lege* elv az elkövetés idején a nemzetközi jog részét képezte volna.⁸ Emellett aligha vitatható, hogy az elítéltek valóban elkövették a terhükre rótt cselekményeket, sőt, tetteik döntő többsége még a náci büntetőjog alapján is bűncselekménynek minősült. A büntetőeljárás pedig a kor valamennyi eljárásjogi garanciáját betartotta, amit jól mutat az, hogy bár a francia és a szovjet ügyész valamennyi vádlottra halálbüntetés kiszabását indítványozta, három vádlottat felmentettek, és csak tizenegyet ítétek halálra.⁹

Az ENSZ Közgyűlése már egy 1946-ban hozott határozatában egyhangúan megerősítette, hogy a Nürnbergi Törvényszék alapokmányában és ítéletében kimondott jogelvek a nemzetközi jog részét képezik,¹⁰ 1950-ben pedig a Nemzetközi Jogi Bizottság a **nürnbergi alapelveket** már részletesen definiálta.¹¹ Ezek közé tartozik a nemzetközi bűncselekmények elkövetésével kapcsolatos egyéni büntetőjogi felelősség elve, az állami tisztségviselők immunitásának tagadása és az, hogy az előjárói parancs sem mentesíthet a felelősségre vonástól. Ezek az alapelvek mára kétség kívül a nemzetközi szokásjog részét képezik. 1313

A legfőbb német háborús bűnösökön kívül más elkövetők felelősségre vonására is sor került. 1945 végén a Szövetséges Ellenőrző Tanács rendelete alapján a négy megszálló hatalom – a Nürnbergi Törvényszék anyagi jogát felhasználva – saját megszáll-

⁸ Gallant (2009), 110–126.

⁹ A törvényszék halálra ítélte Hermann Göring birodalmi marsallt, a Luftwaffe főparancsnokát, Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminisztert, Alfred Jodl vezérezredest, a Wehrmacht hadműveleti főnökét, Wilhelm Keitel vezértábornagyot, a német véderő-parancsnokság vezetőjét és Ernst Kaltenbrunner SS-tábornokot, a Biztonsági Rendőrség és a Birodalmi Biztonsági Főhivatal vezetőjét, felmentette Hjalmar Schacht gazdasági minisztert és Franz von Papen birodalmi kancellárt. Számos náci háborús bűnös – köztük maga Hitler – még az eljárás előtt öngyilkos lett.

¹⁰ UN Doc. A/RES/1/95 (1946).

¹¹ Yearbook of the International Law Commission, Vol. II. (1950), 374-378. UN Doc. A/CN.4/L.2.

lái övezetében katonai bíróságok előtt **további pereket** indított német állampolgárok ellen.¹² Különös jelentőséggel bírt az az amerikai katonai bíróságok által lefolytatott tizenkét per, amely az elkövetők meghatározott csoportja ellen indult. Így folytattak le eljárást például a német főparancsnokság tagjai, a haláltáborokban emberkísérleteket végző orvosok, a megszállt területeken „tisztoogató” csapatok (*Einsatzgruppen*) vezetői vagy a náci vérbírók ellen.¹³ Emellett a háborúban érintett más államokban is tárgyalták háborús bűnösök ügyeit. Ez utóbbiakban azonban már nem kizárólag a nemzetközi jogra alapozták az elkövetők felelősségre vonását.

- 1315** A nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelősségre vonás a csendes-óceániai hadszíntéren elkövetett cselekményekre is kiterjedt. 1946-ban *Douglas McArthur* tábornok, a szövetséges erők távol-keleti főparancsnokának rendelete alapján tokiói székhellyel létrejött a **Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék**, amelynek feladata a 28 legfőbb japán háborús bűnös felelősségre vonása volt. A törvényszék tárgyi joghatósága megegyezett a nürnbergiével, felépítésében azonban különbözött attól, mivel a négy győztes nagyhatalmon kívül minden olyan állam delegált egy-egy bírót, amely előtt Japán kapitulált.
- 1316** A hidegháború bekövetkeztével a nemzetközi büntetőjog fejlődése megrekedt. Bár a büntetőeljárások precedenst teremtettek arra, hogy lehetséges a nemzetközi jog alapján történő felelősségre vonás, a **bipoláris világrendben** a nemzetközi büntetőjog alkalmazása politikailag irreálissá vált. Az 1948. évi népiártás elleni egyezmény VI. cikke ugyan még említést tesz egy állandó nemzetközi büntetőbíróság létrehozásáról, de amikor 1950-ben az ENSZ Közgyűlése létrehozott egy különbizottságot az állandó nemzetközi büntetőbíróság alapszabályának kidolgozására, annak munkáját a politikai ellentétek megbénították. Hasonlóképpen hiába készítette el a Nemzetközi Jogi Bizottság 1954. évi tervezetét az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekményekről, az ENSZ Közgyűlése napirendjére sem vette annak megtárgyalását. Ebben az időszakban a nemzetközi büntetőjog alkalmazása kizárólag második világháborús bűncselekményekkel kapcsolatos nemzeti perekre korlátozódott (lásd például Adolf Eichmann 1961-ben, Jeruzsálemben történt felelősségre vonását). A nemzetközi szakirodalomban egyre inkább teret kapott az a nézet, mely szerint a nemzetközi büntetőjog szabályrendszere pusztán a második világháború borzalmaira reakcióként keletkezett, *ad hoc* jelentőségű normaanyag.
- 1317** Az 1990-es években a **bipoláris világrend megszűnése** új lehetőséget adott a nemzetközi büntetőjog továbbfejlődésére. A kelet-nyugati szembenállás megszűnésével a Biztonsági Tanács döntésképesse vált, és megszűnt a nagyhatalmak saját szövetségesei megóvásának imperatívusza is. A műszaki fejlődésnek köszönhetően a nemzetközi közvélemény gyakorlatilag azonnal szembesült a nemzetközi konfliktusok ször-

¹² Control Council Law No. 10. Official Gazette Control Council for Germany, 3, 1946. január 31. 50.

¹³ Heller (2011).

nyú következményeivel, így a kormányokra egyre nagyobb nyomás nehezedett, hogy akár büntetőjogi eszközökkel is lépjenek fel a nemzetközi bűncselekmények elkövetőivel szemben. A valódi áttörést azonban a jugoszláv és ruandai atrocitások kapcsán történt nemzetközi reakció hozta. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1993-ban hozott 827. határozatával hágai székhellyel létrehozta a **volt Jugoszlávia** területén elkövetett nemzetközi bűncselekményeket vizsgáló büntetőtörvényszéket, egy évvel később pedig 955. határozatában a **ruandai** népirtás elkövetőinek felelősségre vonására is felállított egy nemzetközi büntetőtörvényszéket.

A két *ad hoc* törvényszék létrehozása és sikeres működése bebizonyította, hogy a nemzetközi büntetőbíráskodás szélesebb körben is működőképes lehet, és lendületet adott egy állandó nemzetközi büntetőbíróság felállításához. 1998-ban a nemzetközi közösség államainak jelentős része Rómában aláírta a **Nemzetközi Büntetőbíróságot** létrehozó **Római Statútumot**, amely 2002-ben lépett hatályba.¹⁴ Emellett számos posztkonfliktus-szituációban jött létre a nemzetközi jogi megközelítést és a belső jogi szabályozást ötvöző úgynevezett hibrid büntetőtörvényszék. Mára a nemzetközi büntetőjog normativitása és egyetemes érvényesülése vitathatatlan tény lett.

III. Nemzetközi bűncselekmények

A) Háborús bűncselekmények

A történelmi fejlődés során minden kultúrkörben limitálták a háború során megengedhető cselekményeket. A tiltott cselekmények elkövetőivel szemben azonban az államok diszkrecionális jogkörébe tartozott a büntetőjogi szankciók alkalmazása. A Nemzetközi Jogi Intézet által elfogadott 1880. évi *Oxford kézikönyv*, amely a szárazföldi hadviselés általánosan elfogadott szabályait rögzítette, a hadijogi normák megsértésének büntetőjogi szankcióit az egyes államok büntetőjogi szabályozásától tette függővé. Az 1907. évi IV. számú hágai egyezmény pedig meg sem említette a háborús bűncselekmények elkövetői felelősségre vonásának lehetőségét, mindössze államfelelősségi szabályozást tartalmazott. A Nürnbergi Törvényszék joggyakorlata azonban egyértelművé tette, hogy a humanitárius jogi szabályok súlyos megsértése háborús bűncselekmény, és elkövetőjének egyéni büntetőjogi felelőssége a nemzetközi jogon alapul. Ennek az ellentmondásnak az a magyarázata, hogy a **háborús bűncselekmények** és a **nemzetközi humanitárius jog** szabályozási koncepciója **különbözik** egymástól. A humanitárius jog címzettje a fegyveres konfliktusban részt

¹⁴ T/4490. számú törvényjavaslat az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről. Budapest, 2003. (<http://www.parlament.hu/irom37/4490/4490.htm>). A statútumot az Országgyűlés ismeretlen okból azóta sem hirdette ki.

vevő valamelyik fél (állam vagy szervezett fegyveres csoport), a normaszegés jogkövetkezménye pedig a nemzetközi jog általános felelősségi szabályainak megfelelő. A háborús bűncselekmények jogának alanyai viszont az egyének, és velük szemben a jogsértés következményeként büntetőjogi szankció szabható ki.

- 1320** A második világháborút követő felelősségre vonások hatására az 1949. évi genfi egyezmények, majd az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv már explicit rendelkezést tartalmaztak a háborús bűncselekményekkel kapcsolatban. Az egyezmények előírták a részes államoknak, hogy kriminalizálják az egyezmények **súlyos megsértését** (*grave breaches*), amelyeket taxatív felsorolásban rögzítettek. A szerződő felek az egyezmények ratifikálásával kötelezettséget vállaltak arra, hogy ezeknek a cselekményeknek az elkövetőivel szemben büntetőeljárást indítanak, vagy azokat az eljárás lefolytatására kiadják egy másik részes államnak. Mivel a szerződések nem írják elő az egyéb humanitárius jogi szabályok súlyos megsértésének pönalizációját, a szakirodalomban sokáig teret nyert az a téves nézet, hogy pusztán a taxatív felsorolásokban szereplő cselekmények minősülnek háborús bűncselekménynek.
- 1321** Valójában a háborús bűncselekményekre vonatkozó szabályozás olyan másodlagos normák összessége, amely kriminalizálja a nemzetközi humanitárius jog elsődleges szabályainak megsértését. **Háborús büntettnek** minősül a **humanitárius jog** minden olyan rendelkezésének súlyos megszegése, amely a **nemzetközi közösség által védett értékeket fogalmaz meg**. Nem minősül háborús bűncselekménynek viszont azoknak a szabályoknak a megsértése, amelyek pusztán technikai jellegű szabályozást tartalmaznak. Ennek megfelelően, bár a III. genfi egyezmény 28. cikke előírja olyan káncok felállítását a hadifogolytáborokban, ahol a fogva tartottak különböző árucikkeket helyi kereskedelmi áron szerezhetnek be, ennek a rendelkezésnek a megszegése nyilvánvalóan nem minősül bűncselekménynek.
- 1322** Annak megállapítására, hogy melyik nemzetközi humanitárius jogi szabálysértés minősül háborús bűncselekménynek, a Jugoszlávia-törvényszék a Tadić-ügyben hozott ítéletében **négy alapvető feltételt** állapított meg:
1. A kérdéses cselekménynek meg kell sértenie a humanitárius nemzetközi jog valamelyik szabályát.
 2. A szabálynak meg kell felelnie a *nullum crimen sine lege* elv követelményeinek, vagyis szerepelnie kell a nemzetközi szokásjogban vagy az ügyben alkalmazható nemzetközi szerződésben.
 3. A jogsértés súlyos, vagyis a megszegett szabály alapvető értéket véd és a normasértés jelentősen hátrányos következménnyel jár a sértett félre nézve.
 4. A szabály megsértéséhez a nemzetközi jog egyéni büntetőjogi felelősséget kapcsol.¹⁵

¹⁵ Tadić joghatósági határozat (1995) 94.

Az elkövetett cselekménynek értelemszerűen a fegyveres konfliktushoz kell kapcsolódnia, de nem elengedhetetlen, hogy az elkövetés helyén és idejében harcok folyjanak. A meghatározó tényező az, hogy a fegyveres konfliktus fennállása lényegileg befolyásolta-e a cselekmény elkövetését, és az a nemzetközi humanitárius jog által védett személyekhez és tárgyakhoz kötődött-e. Jelenleg a háborús bűncselekmények szabályozása még tükrözi a nemzetközi humanitárius jogban továbbélő dichotómiát, amely a fegyveres konfliktusok szabályozásában különbséget tesz **nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktus** között. Az 1990-es évekig a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok során elkövetett jogsértések nem minősültek háborús bűncselekménynek, megőrizve a klasszikus nemzetközi jognak azt az álláspontját, hogy az államhatalom ellen felkelőkkel szemben használt eszközök megválasztása az állam diszkrecionális jogkörébe tartozik. A Jugoszlávia-törvényszék úttörő ítélezési gyakorlatának köszönhetően ugyan 1995 óta a nemzetközi jogban elfogadottá vált az, hogy a belső konfliktusok során elkövetett súlyos humanitárius jogi jogsértések is egyéni büntetőjogi felelősséget keletkeztetnek, így az elmúlt időszakban jelentős konvergencia figyelhető meg a két szabályozás között. A nem nemzetközi fegyveres konfliktusok egyes szabályainak megsértését azonban a nemzetközi jog jelenleg sem minősíti háborús bűncselekménynek.¹⁶

B) Emberiesség elleni bűncselekmények

A fentiekből következik, hogy a klasszikus nemzetközi jog nem minősítette bűncselekménynek az állam által saját polgári lakosságával szemben elkövetett súlyos, embertelen cselekményeket. Az első kísérlet ennek megváltoztatására az Ottomán Birodalomban élő örmény etnikum deportálására és számos tagjának megölésére adott reakciónak kapcsán történt.¹⁷ 1915-ben Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország közös nyilatkozatban nyilvánította ki, hogy az események az „emberiesség és civilizáció elleni új bűncselekménynek” minősülnek, amelyek elkövetőit büntetőjogi felelősségre vonásban fogják részesíteni.¹⁸ A felelősségre vonási kísérlet meghiúsulásával azonban ennek az új bűncselekmény-kategóriának az elfogadására a Nürnbergi Törvényszék felállításáig nem került sor.

A Nürnbergi Törvényszék alapokmánya kifejezetten azzal a céllal határozta meg az emberiség elleni bűncselekmény fogalmát, hogy lehetővé tegye a náci háborús bűnösök felelősségre vonását Németországban a német polgári lakosság egyes cso-

¹⁶ Hoffmann (2010).

¹⁷ 1915 tavaszán az Ottomán Birodalom területén az antant szövetségeseinek tartott keresztény örmény lakossággal szemben pogromsorozatot hajtottak végre. A túlélőket további áldozatok követelő deportálásnak vetették alá és vagyonukat elkobozták. Az atrocitások becslések szerint legalább 500 000 halálos áldozatot követeltek.

¹⁸ United Nations War Crimes Commission (1948), 35.

portjaival szemben elkövetett embertelen cselekmények miatt is. E szerint **emberieség elleni bűncselekménynek** minősül

„bármely polgári lakosság tagja ellen, a háború előtt vagy alatt elkövetett emberölés, kiirtás, rabszolgaságba taszítás, áttelepítés és embertelen cselekedetek, valamint a törvényszék hatáskörébe tartozó más bűncselekmény végrehajtása során vagy azzal összefüggésben elkövetett politikai, faji vagy vallási alapon történő üldözés, függetlenül attól, hogy sérti-e az elkövetés országának jogát.”¹⁹

1326 Ez a definíció az emberieség elleni bűntettek elkövetését – részben azért, hogy az ne legyen alkalmazható a gyarmati lakossággal vagy kisebbségekkel szemben békeidőben foganatosított intézkedésekkel szemben – **nemzetközi fegyveres konfliktus** fennállásához köti, és ezzel tulajdonképpen a háborús bűncselekmények kiterjesztett változataként kezeli. A későbbiekben azonban a nemzetközi szokásjog megszüntette ezt a kapcsolatot az emberieség elleni bűntettek és a fegyveres konfliktus között. A Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmánya ugyanakkor nem definiálta az emberieség elleni bűncselekményeknek a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából kulcsfontosságú **kontextuális elemeit**, vagyis azt, hogy az elkövetett embertelen cselekmények milyen körülmények között minősülnek nemzetközi bűncselekménynek. Mivel az államok az emberieség elleni bűncselekmények kategóriáját átfogóan szabályozó nemzetközi egyezményt azóta sem kötöttek, ezeknek az elemeknek a definiálására a nemzetközi büntető bíróságok és törvényszékek joggyakorlatában került sor. Jóllehet az ítélkezési gyakorlat távolról sem koherens, a római statútumba foglalt definíciót az államok többsége elfogadta, ami a további nemzetközi jogfejlődés szempontjából meghatározó jelentőségű.

1327 A statútum értelmében emberieség elleni bűntettek alatt olyan embertelen cselekmények értendők, amelyeket „**a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként**, a támadásról tudva követnek el.”²⁰ Az „átfogó” kitétel mennyiségi jelző, az embertelen cselekmények nagy számára utal, míg a „módszeresség” minőségi jelző, ami az egyes erőszakos cselekmények szervezettségét igényli, vagyis kizárja a véletlenszerű elkövetést. A statútum már nem írja elő az emberieség elleni bűncselekmények nemzetközi fegyveres konfliktus keretei között történő megvalósulását. A bűntettek elkövetése lehetséges nem nemzetközi fegyveres konfliktus idején vagy akár fegyveres konfliktus hiányában is, a meghatározásban szereplő „támadás” tehát nem feltétlenül fegyveres konfliktust, hanem a tiltott cselekmények „polgári lakosság elleni sorozatos elkövetését” jelenti. Azt azonban, hogy mekkora számú cselekmény éri el az emberieség elleni bűncselekmény alkalmazási küszöbét, a statútum értelemszerűen nem határozza meg, annak eldöntése a bíróságra tartozik.

¹⁹ Nürnbergi Törvényszék alapokmány 6. cikk c) pont.

²⁰ 7. cikk 1. bek.

A statútum ugyanakkor fenntartja azt a megközelítést, hogy az emberiség elleni bűncselekmény elkövetése szükségképpen valamilyen **szervezethez kötődik**. Bár az *ad hoc* törvényszékek konzisztens ítélkezési gyakorlata elvetette azt a nézetet, hogy a nemzetközi szokásjog előírja az emberiség elleni bűncselekmények során valamilyen szervezet összehangolt tervének követését,²¹ a Római Statútum megerősíti, hogy a bűntettek elkövetése „olyan állam vagy szervezet politikájának végrehajtása vagy elősegítése érdekében” történik, „amelynek célja az ilyen támadás.”²² Ebből értelemszerűen következik, hogy egyéni, elszigetelt elkövető nem követhet el emberiség elleni bűntettet akkor sem, ha cselekményei egyébként megfelelnek a módszeres vagy átfogó támadás kritériumának.

Az emberiség elleni bűntett elkövetése csak **szándékos** bűncselekményként lehetséges. Az elkövető tudatának át kell fognia, hogy cselekménye a polgári lakosság elleni támadás részét képezi. Nem szükséges tehát a diszkriminatív célzat. Az elkövetési magatartás megvalósítása emberiség elleni bűntettnek minősül, ami alól az egyedüli kivétel az üldözés bűncselekménye, amely bármely közösség vagy csoport ellen „politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján” történik.²³ Az emberiség elleni bűntettek egy része egyszerre **háborús bűncselekménynek is** minősül, ezek azonban nem egyszerűen „kiterjesztett háborús bűncselekmények.” Míg az utóbbiak kizárólag fegyveres konfliktus során követhetők el, addig az előbbiek fegyveres konfliktus hiányában is megvalósíthatóak. A háborús bűncselekmények ugyanakkor elkövethetők átfogó vagy módszeres támadás hiányában is, nem a polgári lakosság, hanem más védett személyek ellen elkövetett cselekményként.

Az emberiség elleni bűntettek a magyar szóhasználatban gyakran **„emberiség elleni bűntettként”** szerepelnek.²⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény XI. fejezete is ezt a címet viselte. (Ez a fejezet a béke elleni és háborús bűntetteket, a népirtást és az apartheidet kriminalizálta, miközben megfeledezett az előbbieken tárgyalt emberiség elleni bűncselekményekről). Jóllehet a *crimes against humanity*, illetve a *crimes contre l'humanité* mindkét módon fordítható, a magunk részéről alkalmasabbnak tartjuk az emberiség elleni bűntettek terminusát, mert az fogalmilag pontosabban fedi az említett cselekményeket. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 143. §-a már helyesen emberiség elleni bűncselekményként definiálja ezt a kategóriát.²⁵

²¹ *Kunarac-ügy* (2002) 98.; *Semanza-ügy* (2005) 269.

²² 7. cikk 2. bek.

²³ 7. cikk 1. bek. h) pont.

²⁴ Ld. a Jugoszlávia Törvényszék alapokmányát implementáló 1996. évi XXXIX. törvényt, illetve a Ruandai Törvényszék alapokmányát kihirdető 1999. évi CI. törvényt. A magyar jogirodalomban Kovács (2011) 359.

²⁵ A korábbi büntető törvénykönyv koherencia zavarát azonban az új Btk. sem tudta maradéktalanul feloldani, mivel a XIII. fejezetben emberiség elleni bűncselekmények cím alatt szabályozza a népirtás bűncselekményét is.

C) Népirtás

- 1331** Jóllehet népcsoportok brutális elpusztítását már a történetírás kezdeteitől fogva dokumentálták, ennek kriminalizálására csak a holokauszt után került sor. A bűncselekmény elfogadására *Raphael Lemkin*, zsidó származású lengyel jogász javaslatára került sor, aki 1944-ben kiadott könyvében a nácik által elkövetett bűncselekmények megjelölésére – a görög *genos* (nép) és a latin *caedere* (mészárolni) szavak összevonásából – megalkotta a **genocídium** kifejezést.²⁶ Ilyen bűncselekmény a Nürnbergi Törvényszék eljárása során még nem szerepelt vádpontként, így a holokauszt során elkövetett népirtásért emberiesség elleni bűntettek címén emeltek vádat. Az 1948. évi *A népirtás elkövetésének megakadályozásáról és megbüntetéséről szóló egyezmény*²⁷ elfogadása óta a genocídium minősül a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekménynek. Az egyezmény II. cikke határozza meg a népirtás fogalmát, amely azóta is változatlan formában szerepel valamennyi nemzetközi büntető fórum státútumában és a nemzetközi szokásjog részévé vált.
- 1332** A népirtás az egyezmény értelmében olyan cselekményeket foglal magába, amelyeket valamely **nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával** követnek el. Ezek a következők:
- a) csoport tagjainak megölése;
 - b) csoport tagjai testi vagy lelki épsége elleni súlyos sérelem okozása;
 - c) csoportnak szándékosan olyan életfeltételek közé kényszerítése, amelyek a csoport teljes vagy részleges fizikai megsemmisülését okozhatják;
 - d) olyan intézkedések foganatosítása, amelyek célja a csoporton belüli születések meggátolása;
 - e) csoport gyermekeinek más csoporthoz való önkényes átszállítása.²⁸
- 1333** A fenti definíció alapján a népirtás bűncselekménye csak rendkívül szűk körben valósul meg. A taxatív felsorolt öt elkövetési magatartás megvalósítása kizárólag az egyezmény által védett csoportok esetében minősülhet népirtásnak, vagyis a **más ismérvekkel jellemezhető** (például politikai vagy társadalmi) **csoportok** ellen irányuló erőszak **nem** minősül annak. Nem elegendő továbbá a bűncselekmény megvalósításához az, hogy az elkövető tudata átfogja, tényállásszerű cselekményét népirtás kontextusában követi el, hanem bizonyítani kell azt is, hogy az elkövető a cselekményeket a **speciális szándékkal** (*dolus specialis*) követte el, hogy a kérdéses népcsoportot megsemmisítse. A speciális szándék hiányában az elkövetett bűncselekmény „legfeljebb” emberiesség elleni bűntettnek vagy háborús bűncselekménynek minősülhet. Ez utóbbira jó példa a boszniai polgárháború során elterjedt

²⁶ Lemkin, Raphael (1944): *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. Washington. 79.

²⁷ 78 U.N.T.S. 277, hatálybalépés 1951. január 12.

²⁸ A hivatalos magyar fordítás szövegét korrigáltuk.

etnikai tisztogatások gyakorlata, ahol a szembenálló felek célja az esetek többségében egy etnikailag homogén zóna létrehozása volt.

1948 óta sokan élesen bírálták az egyezmény korlátozott alkalmazási körét és tettek javaslatot annak kiterjesztésére. A nemzetközi joggyakorlatban azonban – bár a sajtóban rutinszerűen használják a fogalmat minden erőszakos konfliktus jellemzésére – a népirtás bűncselekményét csak az emberiség elleni bűntettek **legsúlyosabb** megvalósulása esetén állapították meg. Így például egy kisebbségi csoport erőszakos asszimilációja („kulturális népirtás”) csak akkor minősülhet genocídiumnak, ha megvalósulna az egyezményben leírt tényállás. **1334**

D) Agresszió

Mint láttuk, a klasszikus nemzetközi jog a háborúindítás jogát az államok szuverén jogaként ismerte el, a két világháború közötti időszakban azonban már több nemzetközi megállapodás kísérelte meg jogellenesnek nyilvánítani **(M)**. Bár a Briand–Kellogg-paktum nem rendelkezett az egyezmény megszegésének büntetőjogi konzekvenciáiról, a nemzetközi közösség számos fórumon **nemzetközi bűncselekménynek** nyilvánította az **agresszív háború indítását**. Ezek közé tartozott a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1924. évi genfi jegyzőkönyv és különösen a Népszövetség 1927-ben tartott 8. közgyűlése, amelyen a tagállamok – köztük Németország is – egyhangúan kinyilvánították, hogy az agresszív háború nemzetközi bűntett.²⁹ Ezek alapján a Nürnbergi Törvényszék az úgynevezett béke elleni bűncselekményeket már a legsúlyosabb bűntetteknek tekintette, mivel az agresszív háború indítása „abban különbözik más háborús bűncselekményektől, hogy magába foglalja valamennyi gonoszságát.”³⁰ **1335**

A Nürnbergi Törvényszék alapokmánya értelmében **béke elleni bűncselekménynek** minősült **1336**

„a nemzetközi szerződéseket, egyezményeket, vagy garanciákat sértő agresszív háború tervezése, előkészítése, kezdeményezése vagy folytatása, illetve olyan közös tervben vagy összeesküvésben való részvétel, amely az előzőek megvalósítására jött létre.”³¹

²⁹ Declaration Concerning Aggression, League of Nations Official Journal. Special Supplement No. 53. 1927. szeptember 24. 22.

³⁰ International Military Tribunal (1948) Trials of Major War Criminals before the International Military Tribunals: Proceedings, 14 November 1945 to 1 October 1945. Vol. XXII. (International Military Tribunal, Nuremberg), 467.

³¹ 6. cikk a) pont.

- 1337 Jóllehet a béke elleni bűncselekményekkel kapcsolatos alapvető kérdéseket – különösen azt, hogy mi minősül agresszív háborúnak – az alapokmány nem válaszolta meg, a Nürnbergi Törvényszék ítéletében megállapította, hogy a náci Németország 11 európai ország ellen viselt **agresszív háborút** vagy követett el agressziós cselekményt és 12 vádlottat béke elleni bűncselekmények elkövetése miatt ítélte el. Az agresszió bűncselekményének központi szerepét jól mutatja az is, hogy az összes többi bűncselekmény megállapításának előfeltétele volt a háborúval fennálló kapcsolat.
- 1338 Annak ellenére, hogy az államok közötti erőszak tilalma az ENSZ létrejöttével a nemzetközi jogrend kardinális szabályává vált, az agresszió bűncselekménye háttérbe szorult. Az államok jelentős része nemzeti jogrendszerében kriminalizálta ugyan a béke elleni bűncselekményeket, és az agresszió definíciójáról szóló 3314. ENSZ közgyűlési határozat is leszögezte, hogy az agresszív háború nemzetközi bűncselekmény (**M**), a második világháborút követő évtizedekben lezajlott nemzetközi fegyveres konfliktusokkal kapcsolatban **mégsem került sor büntetőjogi felelősségre vonásra**. Ennek magyarázata elsősorban a hidegháborús viszonyokban rejlik, hiszen ezek a konfliktusok meghatározó mértékben valamelyik nagyhatalomhoz, vagy annak szövetségéhez kötődtek.
- 1339 Ennek köszönhetően a római statútum a Nemzetközi Büntetőbíróság tárgyi joghatósági körébe utalta ugyan az agresszió bűncselekményét, de nem határozta meg azt. A részes államok csak 2010-ben Kampalában jutottak arra a kompromisszumos megoldásra, amelynek értelmében 2017-ben – amennyiben legalább 30 tagállam ratifikálja a módosítást és az összes tagállam kétharmada beleegyezik a joghatóság gyakorlásába – a 3314. közgyűlési határozat definíciójára támaszkodva életbe léptetik az agresszió bűncselekményét. A módosítás szerint az agresszió olyan cselekmény, amely „**jellegénél, súlyosságánál vagy kiterjedtségénél fogva az Egyesült Nemzetek Alapokmányának nyilvánvaló megsértését** jelenti.”³² Ez a meghatározás sem tisztázza ugyan az erőszak tilalmának értelmezésével kapcsolatos ellentmondásokat, a részes államok azonban egyértelművé tették, hogy csak az erőszak tilalmának leg-súlyosabb megsértését tekintik agressziónak, és az elkövetők személyi köre is kizárólag a politikai és katonai döntéshozókra korlátozódik.³³
- 1340 Ez a megállapodás sem jelenti azonban azt, hogy az agresszió bűncselekményének elkövetőivel szemben feltétlenül eljárhat majd a Nemzetközi Büntetőbíróság. Az ilyen eljárásoknak ugyanis – a statútumban szereplő többi bűncselekménytől eltérően – **különleges feltételeknek** is meg kell felelniük. Nem dönthet majd a büntetőbíróság, ha a bűncselekményt **olyan állam területén** követik el, amely az agresszió bűncselekménye tekintetében nem fogadta el a bíróság tárgyi joghatóságát, illetve,

³² 8./A. cikk.

³³ Kress és Holtzendorff (2010).

ha az **elkövetők állampolgársága szerinti állam** nem ratifikálta a módosítást. Emellett a bíróság ügyészségének minden eljárás előtt igazolnia kell, hogy a BT megállapította-e agresszió megtörténtét, ennek hiányában hat hónapra fel kell függeszteni az eljárást.

IV. Transznacionális bűncselekmények

A) Kalózkodás

Az államok közötti büntetőjogi együttműködés első érdemi esetét, mint említettük, **1341** a kalózokkal szembeni fellépés jelentette. A kalózkodás potenciálisan valamennyi államot érintett, mivel a kalózok cselekményeik jelentős részét a nyílt tengeren követték el, egyetlen államhoz sem kötődtek, és komolyan veszélyeztették a nemzetközi kereskedelmet. Ezért őket az „emberiség ellenségeinek” (*hostis humani generis*) tekintették. Emiatt a 17. századtól kezdve a kalózokkal szemben elfogadottá vált az **egyetemes joghatóság** gyakorlása, és az államok szerződésekben is vállalták a kalózkodás kriminalizálását. Így például az 1794. évi Jay-szerződésben az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok egyaránt kötelezte magát a kalózok felelősségre vonására.

A 19. század közepéig ugyanakkor jelentős nehézséget okozott a kalózok elleni fellépésben az a nemzetközi gyakorlat, amely lehetővé tette az államok számára úgynevezett **kalózlevelek** (*lettre de marque*) kiállítását, amivel magánszemélyeknek engedélyezték ellenséges államok kereskedőhajóinak kifosztását. Mivel az elkövetők állami felhatalmazás alapján jártak el, cselekményeik nem minősültek kalózkodásnak. Az 1856. évi Párizsi nyilatkozat betiltotta ezt a gyakorlatot, ami utat nyitott a kalózkodás visszaszorítására.

A kalózkodás szokásjogi definícióját az ENSZ keretében 1982-ben kötött **tengerjogi egyezmény** tartalmazta (**M**). Ennek értelmében a kalózkodás magántulajdonban lévő hajó vagy légi jármű utasai vagy személyzete által a nyílt tengeren vagy egyik állam joghatósága alatt sem található helyen tartózkodó hajó vagy légi jármű ellen magánérdekből elkövetett erőszakos vagyon elleni bűncselekmény. A kalózkodás tehát

1. rablás vagy más erőszakos vagyon elleni bűncselekmény, amelyet
2. egy másik jármű igénybevételével,
3. egyetlen állam joghatósága alatt sem található területen követnek el; és
4. az elkövetők magánérdekből cselekednek, vagyis nem kötődnek valamely államhoz.³⁴

³⁴ 1982. évi ENSZ Tengerjogi egyezmény. 101. cikk.

1344 Az utóbbi években a kalózkodás újra jelentős növekedésnek indult, elsősorban annak köszönhetően, hogy **Szomáliában** az 1990-es évektől kezdve a központi kormányzat szuverén hatalomgyakorlási képessége végzetesen meggyengült. A Biztonsági Tanács a nemzetközi hajózási útvonalak biztosítása érdekében az Alapokmány VII. fejezete alapján addig példátlan mértékű felhatalmazást adott az ENSZ tagállamoknak a kalózokkal szembeni fellépésre. 2008-ban elfogadott 1816. határozata felhatalmazta a tagállamokat a kalózokkal szembeni kényszerintézkedések fogantatására, mégpedig nemcsak a nyílt tengeren, hanem Szomália parti vizein is. Ezt a felhatalmazást az 1851. határozat kiterjesztette Szomália szárazföldi területére is. A BT 2011-ben elfogadott 1976. határozata fontolóra vette egy különleges, a szomáliai kalózokkal szemben eljáró nemzetközi részvétellel működő bíróság felállítását is, erre azonban még nem került sor. Napjainkban a kalózokkal szembeni büntetőeljárások az eljáró állam (többnyire Kenya) belső joga alapján, belső bíróságok előtt folynak.³⁵

B) Terrorizmus

1345 A nem állami szervezetek által politikai vagy egyéb ideológiai célból végrehajtott erőszakos cselekmények **nem tekinthetők új jelenségnek**, de ezek nemzetközivé válása és ezzel egyidejűleg a terrorizmus elleni államközi együttműködés kialakulása csak a 20. századtól figyelhető meg. A két világháború közötti időszakban a nemzetközi közösség közel került ahhoz, hogy meghatározza a terrorizmus fogalmát és egy állandó büntető fórum előtt vonja felelősségre az elkövetőket. A kidolgozott, *A terrorizmus megelőzéséről és megbüntetéséről szóló 1937. évi egyezmény* azonban a második világháború kitörése miatt nem lépett hatályba.³⁶

1346 A **második világháborút követően** a gyarmati nemzeti felszabadító mozgalmak tevékenységének megítélésével kapcsolatban éles szembenállás alakult ki a fejlődő országok és a nyugati államok között, ami lehetetlenné tette a terrorizmus fogalmának nemzetközi jogi meghatározását. Ennek következtében a nemzetközi jogi szabályozás **szektorális megközelítést** alkalmazott. Az ENSZ égisze alatt elfogadott **14 egyezmény** nem tartalmazta a nemzetközi terrorizmus általános definícióját, de büntetni rendelte a terrorizmus legjellemzőbb eseteit (így a nemzetközi légitözelekedés biztonságát veszélyeztető cselekményeket, a túszedést vagy a robbantásos merényleteket).³⁷ Az egyezmények kriminalizációs kötelezettséget írtak elő a terrorista cselekményekkel kapcsolatban, és a szabályozás központi elemévé tették az *aut dedere, aut iudicare* elvét. Ez utóbbi elfogadásával a szerződő államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy amennyiben a feltételezett elkövetőkkel szemben jogosultak

³⁵ Treves (2009) 411.

³⁶ League of Nations Doc. C.546.M383.1937.V (1937).

³⁷ <http://www.un.org/terrorism/instruments.shtml>.

eljárni, akkor vagy saját illetékes vádhatóságuk indít eljárást, vagy kiadják az elkövetőket egy olyan államnak, amelynek hatásköre van a büntetőeljárás lefolytatására. A különböző regionális szervezetek (Európa Tanács, Amerikai Államok Szervezete, Arab Liga) által elfogadott regionális egyezmények ugyanezt a szabályozási technikát követték.³⁸

A **2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően** a nemzetközi közösség **1347** újabb intézkedéseket tett a nemzetközi terrorizmus elleni hatékonyabb fellépés érdekében. A Biztonsági Tanács a támadások másnapján hozott 1368. határozata megállapította, hogy a nemzetközi terrorista cselekmények veszélyeztetik a nemzetközi békét és biztonságot, két héttel később pedig az 1373. határozat megtiltotta az ENSZ tagállamoknak

- a terrorizmus pénzügyi támogatását,
- a terrorista cselekményekkel gyanúsítható személyek számára történő menedék biztosítását,
- előírta az ilyen cselekmények pónalizálását, továbbá
- együttműködésre kötelezte az államokat a terrorizmus elleni fellépés érdekében.

A fenti kötelezettségek alkalmazására a határozat felállította a **Terrorizmusellenes Bizottságot**, amelynek az ENSZ-tagállamok rendszeres jelentéseket küldenek a végrehajtott intézkedésekről. A bizottság tevékenységéhez kapcsolódik a BT 1999-ben hozott 1267. határozatával létrehozott **szankciós bizottság**, amely az al-Kaida terror-szervezet és a hozzá kapcsolódó személyek, csoportok és vállalkozások vagyonát fagyasztotta be, illetve utazási és fegyverszállítási embargót fogatosított. A 2011. évi 1989. határozat elfogadása óta a bizottság külön listán tartja nyilván az al-Kaidához és a tálibokhoz kötődő személyeket.³⁹

Az egyre szorosabbá váló nemzetközi együttműködés ellenére azonban a nemzetközi **1349** terrorizmus fogalmának meghatározása még mindig nem történt meg a nemzetközi jogban. Ennek látszólag ellentmond az, hogy a Libanoni Különleges Törvényszék 2011. évi végzésében – a szektorális egyezmények, ENSZ-határozatok és a nemzeti jogszabályok elemzése nyomán – arra a következtetésre jutott, hogy a terrorizmus bűncselekményének már kialakult a nemzetközi szokásjogi definíciója. E szerint a terrorizmus olyan **határon átnyúló elemet** tartalmazó bűncselekmény vagy azzal való fenyegetés lenne, amelynek célja **félelemkeltés a polgári lakosság körében**, vagy egy **kormány**, illetve **nemzetközi intézmény kényszerítése** arra, hogy valamilyen cselekményt tegyen, vagy attól tartózkodjon. A törvényszék véleménye szerint a nemzetközi terrorizmus immár nemzetközi bűncselekménynek minősül, amihez a nemzetközi jog egyéni büntetőjogi felelősséget társít.⁴⁰ Ezt a következtetést

³⁸ https://www.unodc.org/tldb/en/regional_instruments.html.

³⁹ http://www.un.org/sc/committees/1267/qa_sanctions_list.shtml.

⁴⁰ Interlocutory Decision on the Applicable Law (2011) 110.

azonban fenntartásokkal kell kezelni. A törvényszék végzésében megállapított tényállásalemekek valóban megtalálhatók ugyan a különböző szabályozásokban, a nemzeti definíciók között azonban jelentősek az eltérések, és nincs olyan általánosan elfogadott nemzetközi megállapodás, amelyből ez a meghatározás levezethető lenne. Így aztán a terrorizmus meglepő módon továbbra sem minősül nemzetközi bűncselekménynek, és a definiálása is várat még magára.

V. A nemzetközi büntetőjog intézményrendszere

A) Az eseti (ad hoc) nemzetközi büntetőtörvényszékek

- 1350** A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság területén a kilencvenes évek elején kitört polgárháború véres eseményei nyomán a Biztonsági Tanács elrendelte egy nemzetközi vizsgálóbizottság létrehozását annak megállapítására, hogy követtek-e el a konfliktus során nemzetközi bűncselekményeket.⁴¹ Ezt követően a testület 1993-ban hozott 827. határozatában – az Alapokmány VII. fejezete alapján eljárva – hágai székhellyel létrehozta a **volt Jugoszlávia** területén elkövetett nemzetközi bűncselekményeket vizsgáló **büntetőtörvényszéket** (Jugoszlávia-törvényszék).⁴²
- 1351** A törvényszék tárgyi joghatósága **háborús és emberiség elleni bűncselekményekre**, valamint **népiirtásra** terjed ki. Területi és időbeli joghatósága a volt Jugoszlávia területén 1991. január 1-jétől elkövetett bűncselekményekre terjed ki. A törvényszék joghatósága **párhuzamos** a nemzeti bíróságokéval, tehát a nemzeti jogalkalmazó fórumok is jogosultak büntetőeljárás lefolytatására a volt Jugoszlávia területén elkövetett nemzetközi bűncselekmények elkövetőivel szemben. A törvényszék **elsődleges kompetenciával** rendelkezik, vagyis ha egy ügyben eljár, akkor a nemzeti bíróság joghatósága már kizárt. Eljárása kétfokú, első fokon három, egyenként három-három bíróból álló tanács jár el, másodfokon pedig (a ruandai törvényszék fellebbviteli ügyeit is elbíró) öttagú Fellebbviteli Tanács. A bírakat a Biztonsági Tanács által összeállított listáról az ENSZ-Közgyűlés választja négyéves időtartamra, az állandó bírák mellett egyes ügyekben *ad litem*, azaz eseti bírák megválasztására is sor kerül. A vádat a független főügyész képviseli. A kiszabott büntetés végrehajtására olyan államokban kerül sor, amelyek büntetés-végrehajtási intézményeiket szerződésben a törvényszék rendelkezésére bocsátották (például Hollandia, Finnország).

⁴¹ A Biztonsági Tanács 780. (1992) határozata.

⁴² International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). A statútum magyar szövegét lásd: 1996. évi XXXIX. törvény a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról.

A BT az 1994-es ruandai népirtás elkövetőinek felelősségre vonására szintén ezt az eszközt alkalmazta. A 955. BT-határozat létrehozta a tanzániai Arushában működő **Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszéket**.⁴³ A törvényszék tárgyi joghatósága nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban elkövetett háborús bűncselekményekre, emberiség elleni bűncselekményekre és népirtásra terjed ki, a nemzeti bíróságokkal kapcsolatban pedig a Jugoszlávia-törvényszékkal megegyezően párhuzamos és elsődleges joghatósággal rendelkezik. Területi és időbeli joghatósága ugyanakkor eltérést mutat. A Törvényszék az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén, illetve ruandai állampolgárok által a szomszédos országokban elkövetett bűncselekmények tekintetében áll fenn, időbeli joghatósága tehát limitált, területi joghatósága viszont nem korlátozódik Ruandára. A törvényszék felépítése megegyezik a Jugoszlávia-törvényszékével.

Az *ad hoc* törvényszékek létrehozása és joggyakorlata döntő változást hozott a **nemzetközi büntetőjog fejlődésében**.¹³⁵² Bebizonyította, hogy lehetséges nemzetközi bírói fórum előtt a nemzetközi jog alkalmazásával felelősségre vonni nemzetközi bűncselekmények elkövetőit. A két törvényszékkal szemben már nem merülhetett fel a „győztesek igazságszolgáltatásának” vádja, mivel ezeket a bírói fórumokat már nem háborúban győztes államok hozták létre a vesztesek megbüntetésére, hanem a nemzetközi közösség legfőbb szerve, a Biztonsági Tanács. A két törvényszék esetjoga jelentősen előremozdította a **nemzetközi büntetőjog fejlődését**. Különösen Jugoszlávia-törvényszék joggyakorlatában figyelhető meg számos olyan ítélet, amely innovatív megközelítéssel megváltoztatta a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra és az emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó szokásjogi szabályozást. Már első eljárásában, a *Tadić-ügyben* hozott joghatósági határozatában kimondta, hogy háborús bűncselekményeket nem nemzetközi fegyveres konfliktus során is el lehet követni.⁴⁴ A törvényszékek kiemelkedő sikere emellett, hogy sikerült eljárnia a bűncselekményekért leginkább felelős, magas rangú elkövetőkkel szemben.

A törvényszékeket ugyanakkor kezdettől fogva ideiglenesnek szánták, funkcióikat ezért a 2010-ben hozott 1966. BT-határozat értelmében az ügynevezett **Maradék Ügyek Mechanizmusa** veszi át.⁴⁵ Ez a nemzetközi bírói fórum ítélkezik kétfokú eljárásban minden olyan ügyben, amelyet az *ad hoc* törvényszékek már nem tudtak elbírálni, és nem utaltak át nemzeti bíróságoknak sem.

⁴³ International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR). A statútum magyar szövegét lásd: 1999. évi CI. törvény az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntetőtörvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról.

⁴⁴ Tadić Interlocutory Appeal on Jurisdiction (1995) 128–137.

⁴⁵ International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. UN Doc. S/RES/1966 (2010).

B) A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC)

- 1355** Az első érdemi javaslat egy állandó nemzetközi büntetőforum létrehozására 1989-ben merült fel, amikor Trinidad és Tobago javasolta, hogy az ENSZ-közgyűlés tüsse napirendre egy kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményekkel foglalkozó állandó nemzetközi büntetőbíróság felállítását. Ennek hatására a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkához kezdett, és 1994-ben elfogadta a Nemzetközi Büntetőbíróság alapszabályáról szóló tervezetet. Ebből kiindulva 1998-ban, az ENSZ égisze alatt Rómában összehívott diplomáciai konferencián 160 állam részvétele mellett elfogadták a **Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát**. Miután a 60. állam is letétbe helyezte a ratifikációs okmányt, a statútum 2002-ben hatályba lépett, és a bíróság megkezdte működését.
- 1356** A bíróság **tárgyi joghatósága** a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekményekre terjed ki, amelyek a Statútum megfogalmazása szerint „megrázzák az emberiség lelkiismeretét”. Ezek a **háborús és emberiség elleni bűncselekmények**, valamint a **népirítás** és az **agresszió**. Az utóbbival kapcsolatban azonban a bíróság, amint említettük, csak 2017-től gyakorolhat joghatóságot (**M**). A hágai testület **időbeli joghatósága** olyan bűncselekményekre terjed ki, amelyeket a statútum hatálybalépése, vagyis **2002. július 1. után** követtek el. A statútumhoz később csatlakozó államokra a bíróság joghatósága csak az ezt követően elkövetett bűntettekre terjed ki, kivéve, ha nyilatkozatukban visszamenő hatállyal ismerték el a bíróság joghatóságát. A Nemzetközi Büntetőbíróság **területi joghatósága a részes államok területén** elkövetett bűncselekményekre terjed ki. Más államok területén elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatban csak akkor jogosult eljárni, ha azt tagállam állampolgára követte el.
- 1357** A bíróság nem pusztán az egyes bűncselekményeket, hanem azokat a „**szituációkat**”, vagyis konfliktusokat is vizsgálja, amelyekben a nemzetközi bűncselekményeket elkövetik. Ezzel elkerülhető, hogy a részes államok a bíróságot politikai eszközként használják fel, hiszen a megindított vizsgálat a konfliktus teljes spektrumát felderíti.⁴⁶ A büntetőbíróság jelenleg 8 szituáció kapcsán, 18 ügyben jár el, nevezetesen a Kongói Demokratikus Köztársaság Ituri régiójában, Ugandában, a Közép-Afrikai Köztársaságban, Kenyában, Elefántcsontparton, Maliban és – a Biztonsági Tanács határozata nyomán – a szudáni Darfúr-regióban, valamint a Líbiában elkövetett bűncselekményeket vizsgálja. Első ítéletét 2012-ben hozta meg, amikor első fokon bűnösnek találta *Thomas Lubanga Dyilo* milíciavezért az Ituri régióban gyerekkatonák besorozásáért és toborzásáért.
- 1358** A bíróság jellemzője az úgynevezett **kiegészítő (komplementer) joghatóság**. Az eseti törvényszékekkel szemben ugyanis csak akkor gyakorolhat joghatóságot, ha az az

⁴⁶ A Római Statútum T-4490. számú törvényjavaslatban szereplő magyar fordítása tévesen az eset szót használja, holott szélesebb fogalomról van szó.

állam, amelynek egyébként joghatósága lenne a bűnügy kivizsgálására, **nem hajlandó** vagy **nem képes** eljárni. Ilyen eset állhat elő például akkor, ha az igazságszolgáltatási infrastruktúra megsemmisül. Kivételes esetben azonban olyan büntettek vonatkozásában is eljárhat a büntetőbíróság, amelyeket nem részes állam területén, nem részes állam állampolgárai követek el, ha a joghatósággal rendelkező állam eseti alávetési nyilatkozattal elfogadja a bíróság joghatóságát egy meghatározott ügygel kapcsolatban. Emellett a Biztonsági Tanács az ENSZ-Alapokmány VII. fejezete alapján hozott kötelező határozatával bármilyen szituációt a bíróság elé utalhat, ahogyan azt tette Szudán és Líbia esetében is. A BT-nek ugyanakkor arra is joga van, hogy kötelező határozatával 12 hónapra felfüggeszesse bármelyik, a bíróság előtt folyamatban levő ügyet. Mindez nem jelenti ugyanakkor azt, hogy a testület feltétlenül eljár minden olyan ügyben, amelyben potenciálisan fennáll a joghatósága, mivel a gyakorlatban a kiemelkedően súlyos nemzetközi bűncselekmények üldözésére összpontosít, például ahol az áldozatok száma különösen magas. A büntetőeljárások elsősorban a katonai és politikai vezetőkkel szemben indulnak.

A bíróság **eljárása** többféleképpen is megindulhat. Bármelyik részes állam a büntetőbíróság elé utalhat bármely szituációt, az ügyészség is önállóan vizsgálatot kezdeményezhet, és, mint említettük, a Biztonsági Tanács is utalhat valamilyen szituációt a bíróság elé. Amennyiben az ügyészség megalapozottnak látja a bűncselekmény elkövetésének gyanúját, és az illetékes állam nem hajlandó vagy nem képes lefolytatni az eljárást, a Tárgyalás-előkészítő Tanács dönt az eljárás folytatásáról. Maga az érdemi eljárás kétfokú, az Elsőfokú Tanács, majd fellebbezés után a Fellebbviteli Tanács előtt folyik. **1359**

A Nemzetközi Büntetőbíróság az első olyan nemzetközi büntető fórum, amely állandó jelleggel létezik, vagyis a kibontakozó konfliktusokra azonnal tud reagálni. Létrehozása **elrettentő erővel** bírhat, hiszen a részes államok arra vállalnak kötelezettséget, hogy nem hagyják büntetlenül a nemzetközi bűncselekmények elkövetését. Emellett a részes államok azzal, hogy saját jogrendszerükbe beépítik a statútum rendelkezéseit, hozzájárulnak a nemzetközi büntetőjog normáinak egységes alkalmazásához. Mivel a statútum kimondja a bíróság joghatóságába tartozó bűncselekmények **el nem évülését**, az elkövetőknek számítaniuk kell arra, hogy tetteikért a jövőben is bármikor felelősségre vonhatják őket. A statútumot 2013-ig 122 állam ratifikálta, tehát hatályát nem lehet még egyetemes érvényűnek tekinteni, különösen, hogy a kimaradók között olyan jelentős államok találhatók, mint az Egyesült Államok, Kína vagy Oroszország. Tevékenysége azonban alapvetően meghatározza majd a nemzetközi büntetőjog továbbfejlődését és az a tény, hogy eljárása nem szelektív, vagyis bármely részes államban elkövetett bűncselekmény elkövetőjével szemben eljárhat, bizonyára növelni fogja ítéleteinek elfogadottságát. **1360**

A Nemzetközi Büntetőbíróság működése ugyanakkor nem mentes minden **ellentmondástól**. Mivel a nemzetközi bűncselekmények elkövetői többé nem részesíthetők amnesztiában, az érintett katonai-politikai vezetőket jóval nehezebb meggyőzni **1361**

arról, hogy béketárgyalásokba kezdjenek és feladják hatalmi pozícióikat. A bíróság ítéleteinek kikényszerítése is nehézségekbe ütközhet, hiszen ezt a testületet – az *ad hoc* törvényszékekkel ellentétben – nemzetközi szerződés hozta létre. Mivel így nem része az ENSZ intézményrendszerének, határozatai kikényszerítésében nem feltétlenül támaszkodhat a Biztonsági Tanácsra, sőt, esetenként még részes államok is megtagadják az együttműködést. Ez a probléma azonban leginkább a nem tagállamok állampolgárai elleni eljárásokban jelentkezik, Szudán például elutasította az elnök, Omar el-Besir elleni elfogatóparancs végrehajtását.

C) A hibrid nemzetközi büntetőtörvényszékek

1362 Bár mind a nemzetközi, mind a nemzeti bírói fórumoknak jelentős szerepük van a nemzetközi büntetőjog érvényesítésében, mindkét megoldásnak vannak hátrányai. Ennek kiküszöbölésére a nemzetközi közösség az érintett állam együttműködésével egyre gyakrabban hoz létre – akár önálló intézményként, akár a helyi bírósági intézményrendszer részeként – úgynevezett hibrid vagy „nemzetköziesített” büntető törvényszékeket. Ezekben változatos módon **keverednek a nemzetközi és nemzeti bírói fórumokra jellemző elemek**. Az alkalmazott anyagi jog általában részben nemzeti, részben pedig nemzetközi büntetőjog, az eljáró bírák és ügyészek között mind helyi, mind külföldi jogászok megtalálhatók. A hibrid törvényszék ugyanakkor a nemzetközi bűncselekmények elkövetésének államában található, tehát az eljárást a bűncselekmények elkövetésének színhelyéhez közel folytatják le, ami biztosítja a kellő helyi legitimitációt. Ezeket a büntetőtörvényszékeket az *ad hoc* törvényszékekhez hasonlóan meghatározott időre, egy meghatározott konfliktusban elkövetett nemzetközi bűncselekmények kivizsgálásának idejére hozzák létre. Működésük paramétereit és azt, hogy részét képezik-e a helyi bírói intézményrendszernek, vagy függetlenek attól, jellemzően az ENSZ-szel kötött megállapodás határozza meg.

1363 A nemzetköziesített bíróságok közül a **Sierra Leone-i Különleges Bíróság** hasonlít leginkább az *ad hoc* büntetőtörvényszékekre.⁴⁷ A 2002-ben Sierra Leone és az ENSZ között kötött egyezményvel létrehozott bíróság célja az 1996 és 1999 között zajló sierra leonei polgárháború során elkövetett bűncselekmények kivizsgálása. Székhelye az ország fővárosa, Free Town, de biztonsági kockázatok miatt a Charles Taylor volt libériai elnök elleni büntetőeljárás Hágában, a Nemzetközi Büntetőbíróság által biztosított tárgyalóteremben folyik. A bíróság háborús és emberiség elleni bűncselekmények, illetve egyes nemzeti jogszabályok megsértésével kapcsolatban jár el, így fellép például „lányok molesztálása” vagy épületek indokolatlan elpusztí-

⁴⁷ Ld. www.sc-sl.org (Látogatva: 2013. január 10-én.)

tásával szemben is. A bíróság szervezetenként független a helyi bírósági intézményrendszertől, bíráinak többségét az ENSZ főtitkára, fennmaradó részét pedig a sierra leonei kormány nevezi ki. Joggyakorlata különösen jelentős a gyerekkatonák alkalmazásának és toborzásának kriminalizálása terén.

A kelet-timori **Súlyos Büntettek Különleges Ítéltáblái**⁴⁸ a helyi igazságszolgáltatási rendszer részét képezték. Ezeket 2000-ben állította fel az ENSZ által létrehozott átmeneti kormányzat azért, hogy kivizsgálja azokat a bűncselekményeket, amelyeket az 1975-től 1999-ig tartó indonéz megszállás végén, a függetlenségről tartott népszavazás után követtek el Kelet-Timorban. A három Ítéltábla a Dili körzeti bíróság külön részeként funkcionált, tárgyi joghatósági körébe népirtás, emberiség elleni bűncselekmények és háborús bűntettek, valamint a helyi jog alapján emberölés, szexuális bűncselekmények és kínzás tartozott. A háromtagú bírói testület két tagját az ENSZ, egyet a kelet-timori kormány delegált. A testületek 2005-ben befejezték tevékenységüket, a joghatóságukba tartozó ügyeket a körzeti bíróság vette át, amelyben továbbra is ítéleznek külföldi bírák.

2003-ban az ENSZ és a kambodzsai kormány megállapodást kötött a **Kambodzsai Bíróságok mellett működő Különleges Tanács** felállítására, amelynek feladata az a vörös khmerek által 1975 és 1979 között elkövetett, közel kétfélmillió halálos áldozatot követelő bűncselekményekért felelős vezetők felelősségre vonása. A tanács a kambodzsai bírósági rendszer részét képezi, és népirtás, emberiség elleni bűncselekmények, háborús bűntettek, valamint a helyi jog által tiltott, különösen súlyos erőszakos bűncselekmények elkövetőivel szemben jár el. Többségében kambodzsai bírák alkotják, de az ítélet meghozatalához szükség van legalább egy külföldi bíró egyetértő szavazatára is.

A 2003-ban kezdődött iraki háború elején hozta létre a megszálló csapatok által létrehozott Koalíciós Átmeneti Hatóság az Iraki Különleges Törvényszéket, amely 2005 óta **Iraki Legfőbb Büntető Törvényszék** néven funkcionál. Célja az 1968 és 2003 között Szaddám Husszein uralma alatt elkövetett nemzetközi bűntettek, valamint az iraki jog szerinti bűncselekmények (a bíróság befolyásolása, nemzeti erőforrások elpazarolása és másik arab ország ellen katonai erő alkalmazása) kivizsgálása. A törvényszék Szaddám Husszein elnököt, Taha Jasszin Ramadán elnökhelyettest, Tarik Aziz miniszterelnök-helyettest, Ali Hasszán al-Madzsíd belügyminisztert, Barzan Ibrahim al-Tikriti titkosszolgálati főnököt halálra ítélte, másokat hosszabb börtönbüntetéssel sújtott. Munkájában iraki bírák vesznek részt.

A jugoszláv utódállamok területén először **Boszniában** hoztak létre olyan hibrid bíróságot, amelyben nemzetközi részvétellel vizsgálják az elkövetett nemzetközi bűncselekményeket. A **Háborús Bűncselekmények Kamarája** a boszniai bírósági

⁴⁸ Special Panels for Serious Crimes.

intézményrendszer keretei között 2005 óta külföldi bírák bevonásával a boszniai polgárháború során elkövetett népiertást, emberiesség elleni bűncselekményeket és háborús bűntetteket vizsgálja. A koszovói ENSZ-misszió, az UNMIK rendelete tette lehetővé súlyos bűncselekmények esetén a koszovói bírósági rendszeren belül külföldi bírák részvételét a döntéshozatalban. 2008 óta az UNMIK-ot felváltó EULEX misszió keretei között külföldi bírák helyi bírakkal közösen, a koszovói jogrendszerbe átültetett nemzetközi büntetőjogot is alkalmazva ítéleznek. **Szerbiában és Horvátországban** is felállítottak olyan, a helyi bírósági intézményrendszer keretei között működő tanácsokat, amelyek háborús bűncselekményeket vizsgálnak és nemzetközi büntetőjogi szabályokat alkalmaznak.

- 1368** 2004 és 2005 között több, részben robbantásos merényletet követtek el Libanonban, amelyek célpontjai prominens politikusok voltak, köztük Rafik Hariri volt libanoni elnök. A merényletek 21 halálos áldozatot követeltek. Az ENSZ vizsgálóbizottsága megállapította, hogy a merényletek számai külföldre, feltehetően Szíriához vezetnek. Ennek alapján 2006-ban a Biztonsági Tanács 1664. határozatával felkérte Kofi Annan ENSZ-főtitkárt, hogy állapodjon meg Libanonnal az ügy kivizsgálásával foglalkozó bíróság létrehozásában. A megállapodás értelmében, amelyet 2007-ben a BT 1757. sz. határozata szentesített, a hollandiai Leidschendam felállított **Libanoni Különleges Bíróság** joghatósága a fenti cselekmények kivizsgálására terjed ki. Ez az első nemzetközi büntetőfórum, amely terrorista cselekményekkel kapcsolatban jár el, azonban kizárólag libanoni büntetőjogot alkalmazhat. A bírói karban többséget alkotnak az ENSZ főtitkára által kinevezett külföldi jogászok. A vádlottakat eddig nem sikerült őrizetbe venni, ezért a nemzetközi büntetőbíróságok történetében először a vádlottak távollétében indul meg a büntetőeljárás.

D) A nemzeti bíróságok szerepe a nemzetközi büntetőjog érvényesítésében

- 1369** A nemzetközi büntetőfórumok minden jelentőségük ellenére a nemzetközi bűncselekmények visszaszorításában csak kiegészítő szerepet tölthetnek be. E bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására **a nemzeti bíróságok lennének a természetes fórumok**, mivel azok férnek hozzá a legegyszerűbben a bizonyítási eszközökhöz, amelyeket a helyi körülmények ismeretében a bírák könnyebben értelmezhetnek. Az eljárás legitimitációja szempontjából fontos körülmény, hogy míg a nemzetközi bírói fórumok távol vannak a konfliktus helyszínétől, addig a nemzeti bíróságok eljárását az érintett lakosság könnyebben nyomon tudja követni. Mivel a büntetőeljárás a helyi szervezetrendszeren belül zajlik és az ítéletet a helyi bírák hozzák, a lakosság a döntéssel könnyebben azonosulhat. Mindemellett a nemzetközi bűncselekményeknek tipikusan rendkívül nagyszámú felelőse van, akiknek felelősségre vonását a nemzetközi bírói testületek csak óriási anyagi ráfordítás mellett tudnák megvalósítani.

A nemzeti bíróságok eljárásának azonban vannak potenciális **kockázatai** is. Az elkövetés helyszínéhez való közelség elfogultságot is jelenthet, különösen, ha az állami bíróság által vizsgált bűncselekményekben a politikai vezető réteg is érintett. A közvélemény a gyanúsítottakat ilyenkor gyakran egyenesen nemzeti hősöknek tekinti, ami komoly nyomás alá helyezi a helyi bíróságokat. A nemzeti bíróságok továbbá nem feltétlenül vannak felkészülve arra, hogy olyan monstre pereket bonyolítsanak le, amelyekben a nemzetközi jog összetett kérdéseit kell megtárgyalni. A nemzeti bíróságoknak ilyenkor egyben a nemzetközi közösség nevében is fel kellene ugyan lépniük, az ilyen ügyek megfelelő lebonyolításához gyakran hiányzik a jogi szaktudás és a megfelelő infrastrukturális háttér. Különösen nehéz problémát jelenthet az, ha valamely nemzetközi bűncselekmény tényállását nem építették be a nemzeti jogba, és a bíróságnak esetleg közvetlenül a nemzetközi szokásjogra támaszkodva kell eljárnia. 1370

Ennek ellenére az 1990-es évektől kezdve az állami bíróságok egyre nagyobb szerepet töltenek be a nemzetközi bűncselekmények üldözésében. Míg korábban kizárólag a második világháború alatt elkövetett bűncselekmények elkövetőit vonták felelősségre, ma már egyre több állam lép fel aktívan a nemzetközi bűncselekmények elkövetőivel szemben. Ennek egyik lehetséges eszköze az **egyetemes joghatóság** (univerzális büntetőhatalom) gyakorlása. Az állam ebben az esetben attól függetlenül jogosult a feltételezett elkövetők elleni büntetőeljárás megindítására, hogy létezik-e területi vagy állampolgársági, illetve a nemzetközi jog által elismert egyéb joghatósági kapcsolat. Az egyetemes joghatóság gyakorlásának lehetősége elsősorban nemzetközi szokásjogon alapul, de azt multilaterális szerződés is létrehozhatja, amennyiben kötelezettséget állapít meg az elkövető büntetőjogi felelősségre vonására vagy kiadására egy olyan országba, amelyik eljárást kíván ellene indítani (*aut dedere, aut iudicare*).⁴⁹ 1371

Az egyetemes joghatóság első széles körben elfogadott alkalmazása a kalózkodás bűncselekményével kapcsolatban pragmatikus megfontolásokon alapult, mivel a szuverén állam a hagyományos joghatósági elvek alapján nem feltétlenül tudta érvényesíteni büntetőhatalmát. Mára általános egyetértés alakult ki abban, hogy a **nemzetközi szokásjog** alapján egyetemes joghatóság elsősorban olyan súlyos jogsértések esetén gyakorolható, amelyek nem csak egyetlen állam, hanem az egész nemzetközi közösség alapvető értékeit és érdekeit sértik, vagyis a nemzetközi bűncselekmények kapcsán. A jogkör gyakorlása azonban pusztán diszkrecionális jog, az államoknak 1372

⁴⁹ Lásd különösen International Law Institute, Krakow Resolution on Universal Jurisdiction with regard to the Crime of Genocide, Crimes against Humanity and War Crimes (2005); The Princeton Principles on Universal Jurisdiction. Princeton University Program in Law and Public Affairs, 2001. A kérdés jelentőségét mutatja, hogy jelenleg az ENSZ Közgyűlésének 6. (Jogi) Bizottsága is vizsgálja az egyetemes joghatósággal kapcsolatos állami gyakorlatot. <http://www.un.org/en/ga/sixth/67/ScopeAppUniJuri.shtml>.

nem kötelességük eljárniuk más országok területén elkövetett nemzetközi bűncselekmények elkövetőivel szemben. Nemzetközi szerződés ugyanakkor előírhatja az állam büntetőhatalmának gyakorlásának kötelezettségét, így például az 1949. évi genfi egyezmények súlyos megsértésének megbüntetése valamennyi szerződő állam kötelezettsége.

- 1373 A gyakorlatban az egyetemes joghatóság szabályozása „tisztá” formában, vagyis anélkül, hogy a bűncselekmény valamilyen módon a büntetőeljárást lefolytató országhoz volna kapcsolható, nem fordul elő. Az államok döntő többsége előírja, hogy a gyanúsított jelen legyen az ügyben eljáró állam területén. Az eddigi eljárásokban a vádlottak – bevándorlóként vagy menekültként – kivétel nélkül életvitelszerűen az eljáró fórum államában tartózkodtak, és nem kívánták kiadatásukat azokba az államokba, amelyekben cselekményeiket elkövették. A „feltételes” egyetemes joghatóság gyakorlása így megakadályozhatja a diplomáciai konfliktusokat, mivel nem sugallja azt, hogy a területileg illetékes állam nem képes vagy nem hajlandó az adott ügyben eljárni.

VI. A felelősségre vonás alternatív megközelítése

- 1374 A nemzetközi büntetőjognak a repressziót középpontba helyező megközelítése önmagában nem képes kezelni a posztkonfliktusos helyzeteket. Jóllehet a nemzetközi büntetőjog céljai között szerepel a tényfeltárás, az elkövetett bűncselekmények hivatalos elismerésének biztosítása és az áldozati részvétel biztosítása, a büntetőeljárás során ezek a tényezők óhatatlanul háttérbe szorulnak. A büntetőbíráskodás mellett ezért fontos az **tényfeltáró és békéltető bizottságok** (*truth and reconciliation commissions*) felállítása. Ezeknek a bizottságoknak a feladata az események hiteles feltárása, dokumentálása, és egyúttal az elkövető szembesítése az áldozattal. Ideális esetben az eljárás során az elkövető megbánja az általa elkövetett bűncselekményeket, azokról részletes beismerő vallomást tesz, és az áldozat kompenzációban részesül. A bizottság munkájában való részvétellel az elkövető ugyanakkor amnesztiában részesülhet. Egyes megfigyelők szerint ezek a társadalmi megbékélés hasznos eszközei, ám ha az igazságtételi és békéltető bizottság előtti megjelenés kiváltja a büntetőeljárás lefolytatását, az nehezen egyeztethető össze a Nemzetközi Büntetőbíróság által előírt pönalizációs kötelezettséggel. Ennek ellenére tényfeltáró és békéltető bizottságot az elmúlt 20 évben több mint 30 országban hoztak létre. Az intézmény prototípusának a dél-afrikai bizottság számít, amelyet 1995-ben állítottak fel Desmond Tutu érsek vezetésével. Ez a bizottság az 1960 és 1994 között, az apartheid-rezsim időszakában elkövetett súlyos emberi jogi jogsértéseket vizsgálta, és célja a jogsértések feltárása, az áldozatok kárpótlásának biztosítása, illetve amnesztiakérelmek elbírálása volt.

A bizottság 2001-ben fejezte be működését, 7116 ügyet vizsgált, 21 000 áldozat vallomását vette fel, és 1167 főnek adott amnesztiát.⁵⁰

A nemzetközi büntetőjog érvényesítésének alternatív eszközei közé tartozik a nemzetközi bűncselekmények elkövetőivel szemben indított kártérítési per is. Az **Alien Tort Statute** az Egyesült Államok bíróságait egyetemes polgári joghatósággal ruházza fel a „népek jogának” megsértése kapcsán, így kártérítési igény érvényesítésére irányuló kereset terjeszthető elő nemzetközi bűncselekmények elkövetőivel szemben. Különösen figyelemre méltó, hogy kártérítési eljárást akár gazdasági társaságokkal szemben is lehet indítani, hiszen a jogi személyek büntetőjogi felelőssége jelenleg még nem elfogadott a nemzetközi büntetőjogban. Az ilyen perek száma az utóbbi időben jelentősen megnőtt, alkalmazását azonban korlátozhatja, hogy a közel-múltban az amerikai Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy kizárólag az Egyesült Államokhoz köthető nemzetközi jogsértések vagy elkövetők esetén indítható eljárás.⁵¹

⁵⁰ Kirs (2012) 87–116.

⁵¹ Kiobel-ügy (2013).